

فرقه‌ها و مذاهب اسلامی از آغاز تا کنون

(پیدایش، تاریخ، عقیده و توزیع جغرافیایی)

[براساس دیدگاه و منابع اهل تسنن]

تألیف:

سعد رستم

ترجمه:

دکتر رمضان بهداد

عضو هیئت علمی دانشگاه یزد

۱۳۹۰

سرشناسه	: رستم، سعد
عنوان قراردادی	Rustum Sad : الفرق والمذاهب الاسلاميه منذ البدايات النشاه التاريخ - العقیده التوزع الجغرافى. فارسى
عنوان و نام پدیدآور	: فرقه ها و مذاهب اسلامى از آغاز تاکنون (پیدایش، تاریخ، عقیده، توزیع جغرافیایی)/ مؤلف: سعد رستم؛ مترجم: رمضان بهداد.
مشخصات نشر	: یزد: علم نوین، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ۴۸۳ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۴۶-۵۴-۳
وضعیت فهرستویسی	: فیبا
موضوع	: اسلام -- فرقه ها -- تاریخ
موضوع	: شیعه -- فرقه ها
شناسه افزوده	: بهداد، رمضان، مترجم
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۰ ۴۰۴۱ ف ۵ / ر ۲۳۵/۲ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۹۷۶۲۱۶

الفرق والمذاهب الاسلاميه منذ البدايات

فرقه‌ها و مذاهب اسلامي از آغاز تا كنون

مؤلف: سعد رستم

مترجم: دكتور رمضان بهداد

ناشر: انتشارات علم نوين

طرح جلد و صفحه‌آرایی: واحد رایانه انتشارات علم نوین

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول

سال انتشار: ۱۳۹۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۴۶-۵۴-۳

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

انتشارات علم نوین: یزد، میدان آزادی (باغ ملی)، ابتدای بلوار طالقانی، جنب مجتمع ستاره

تلفکس: ۰۳۵۱۶۲۶۸۶۰۰ - همراه: ۰۹۱۳۳۵۶۴۷۳۰ - صندوق پستی: ۸۹۱۶۵-۱۵۳۳

تلفن مترجم: ۰۹۱۳۱۵۳۱۹۱۲ - ۰۳۵۱۸۲۸۰۰۳۷

فهرست مطالب

در باره مترجم.....	۱۳
سوگ یاد دکتر بهداد.....	۱۷
پیشگفتار مترجم.....	۲۳
پیشگفتار مؤلف.....	۲۵
باب اول: پیدایش فرقه‌های اصلی، ریشه‌ها، اسباب و علل.....	۲۷
فصل اول: نخستین اختلاف در میان مسلمانان اسباب و علل، محتوی و پیامدهای آن.....	۲۹
فصل دوم: بالاگرفتن این اختلاف و تبدیل آن به انشعاب‌های فرقه‌ای.....	۳۹
بازگشت رقابت قدیم میان اشرافیت بنی‌امیه و خصلت مردمی بنی‌هاشم در زمان عثمان.....	۳۹
جانبداری امام علی(ع) از ابوذر در محنت تبعید او از سوی عثمان، هدف و نتایج.....	۴۴
دفاع امام علی(ع) و فرزندان او از عثمان در برابر شورشیانی که او را محاصره کرده بودند.....	۴۶
بیعت مهاجرین و انصار و دیگر مردم مدینه با امام علی(ع) و خروج اصحاب جمل بر او.....	۴۹
پدیداری شکاف بزرگ میان مسلمانان در پی بسیج اهل شام به سرکردگی معاویه برای جنگ با امام علی(ع).....	۵۲
راز تشیع برای امام علی(ع) و ادامه تحول آن به دیانت و مذهبی که تا به امروز ادامه دارد.....	۵۶
۱- نابسامانی اقتصادی که امام علی(ع) می‌خواست آن را اصلاح کند.....	۵۸
۲- هرم اجتماعی واژگونی که امام علی(ع) می‌خواست آن را به حالت تعادل درآورد.....	۶۱
۳- وضع سیاسی به انحراف کشیده شده‌ای که امام علی(ع) می‌خواست آن را به مسیر راست و صحیح بازگرداند.....	۶۱
۴- خلیفه‌ای تنها در برابر جریانی شدید از مطامع دنیوی برخاسته از درآمد فتوحات.....	۶۲

۵- نه تو از دنیا چیزی گرفتی و نه دنیا از تو چیزی.....	۶۴
۶- و سرانجام شهادت امام علی (ع).....	۶۵
۷- پیش‌گویی امام علی (ع) قبل از وفاتش از سرانجام بدی که در انتظار مردم بود.....	۶۶
۸- عالم ربانی این امت.....	۶۷
شکاف سیاسی سوم که فرقه خوارج را پدید آورد.....	۶۸
فاجعه کربلا و تأثیر زیاد آن در تبلور شیعه به عنوان یک گروه دینی متمایز.....	۷۲
علت اصرار امام حسین (ع) بر خودداری از به رسمیت شناختن خلافت یزید و خروج کردن او به قصد اصلاح فسادى که حکومت اسلامى را فراگرفته بود.....	۷۹
مشخصات اولیه فرقه‌های اصلی اسلامى به طور خلاصه.....	۸۴
باب دوم: انشعاب‌های درونی فرقه‌های اصلی و ظهور مذاهبی که تا به امروز بر جای مانده است.....	۹۳
فصل اول: انشعاب‌های کلامی و فقهی در میان اهل سنت.....	۹۳
مقدمه.....	۹۳
اختلاف در فهم یکی از ویژگی‌های اصیل انسان‌ها است.....	۹۴
الف) انشعاب‌های اعتقادی یا کلامی.....	۹۶
آغاز ظهور جریان‌های مختلف فکری و پیدایش دانشی که به علم کلام معروف شد.....	۹۶
۱- سواد اعظم (توده مسلمانان)، اهل سنت و جماعت.....	۱۰۶
۲- معتزله.....	۱۱۲
پیدایش معتزله.....	۱۱۴
نام‌های دیگر معتزله.....	۱۱۸
۱- معطله.....	۱۱۸
۲- قدریه.....	۱۱۸
۳- جَهْمِيَّة.....	۱۱۹
مهمترین اصول فکری معتزله.....	۱۲۰
دنباله سخن در نقش معتزله.....	۱۲۸
گرایش عقلی.....	۱۳۰
مضمون اخلاقی.....	۱۳۱
۳- حشویه اثریه از اصحاب حدیث.....	۱۳۲

عقیده حشویه در زمینه صفات خبریه الهی.....	۱۳۶
مشهورترین بزرگان حشویه اثری و مؤلفان و میراث آنها.....	۱۳۸
۴- حنبلی‌های اثریه از اصحاب حدیث.....	۱۴۱
انتشار اندیشه تشبیهی حشوی در میان بسیاری از حنبلی‌ها با وجود مخالفت شماری از آنان با این رویکرد.....	۱۴۲
مهمترین ویژگی‌های روش فکری لفظ‌گرایان (حرفین) حنبلی افراطی اهل حدیث.....	۱۴۴
شماری از مشهورترین علماء و مصنفین متأخر و معاصر اهل حدیث یا حنبلی‌های جدید و میراث آنها.....	۱۴۹
۵- اشاعره.....	۱۵۲
شرح حال ابوالحسن اشعری.....	۱۵۳
گفتگو و تحول.....	۱۵۳
الف) مناظره درباره افعال خدا که آیا معلول علت است یا نه؟.....	۱۵۴
ب) مناظره درباره نامهای خدا که آیا آنها توقیفی است یا خیر؟.....	۱۵۵
ج) خواب دیدن پیامبر(ص).....	۱۵۶
د) یک سخنرانی منبری.....	۱۵۷
روش فکری اشعری.....	۱۵۷
مهمترین عقاید فرقه اشعری.....	۱۵۹
۱- موضوع صفات خدای تعالی.....	۱۵۹
۲- موضوع اعمال انسان و مسئله جبر و اختیار.....	۱۶۲
۳- موضوع ایمان و حکم مرتکب گناه کبیره.....	۱۶۲
بزرگان اشعری و مصنفین و میراث آنان.....	۱۶۳
۶- ماتریدیه.....	۱۶۸
مشهورترین دانشمندان مذهب کلامی ماتریدی و میراث آنان.....	۱۷۲
ب) انشعابهای فقهی.....	۱۷۲
مقدمه.....	۱۷۲
کشمکش میان رأی و حدیث و ظهور طرفداران هر کدام از این دو مینا.....	۱۷۲
ظهور مذاهب فقهی متعدد.....	۱۷۶
۱- مذهب حنفی.....	۱۷۹

۱۸۰	برخی از سفارش‌های ابوحنیفه به اصحاب خود
۱۸۱	فقه مذهب حنفی
۱۸۲	اصول استنباطی فقهی ابوحنیفه
۱۸۸	ویژگی‌های فقه ابوحنیفه
۱۸۸	۲- مذهب مالکی
۱۸۹	زادگاه و پرورش مالک
۱۹۰	علم‌آموزی و مقام علمی مالک
۱۹۱	روش فقهی امام مالک
۱۹۲	شیوخ امام مالک
۱۹۳	آثار امام مالک
۱۹۵	شاگردان امام مالک
۱۹۵	اصول فقه مذهب مالکی
۱۹۶	اصول استنباط فرقه مالکی طبق تعریف قرافی
۱۹۹	۳- مذهب شافعی
۱۹۹	پرورش علمی شافعی
۲۰۳	آثار شافعی
۲۰۳	شیوخ و اساتید شافعی
۲۰۴	گرفتاری و وفات شافعی
۲۰۴	مشهورترین شاگردان و حاملان مذهب و راویان کتابهای شافعی
۲۰۶	فقه مذهب شافعی
۲۰۷	علم شریعت
۲۰۷	ادله احکام
۲۰۹	۴- مذهب حنبلی
۲۰۹	پرورش و روش علمی و مهمترین عقاید
۲۱۳	فقه مذهب حنبلی
۲۱۳	ویژگی‌های فقه حنبلی
۲۱۴	ج) تصوف
۲۱۵	اصالت تصوف اسلامی

حب الهی نزد صوفیه	۲۱۹
صوفیه و اعتقاد به وحدت وجود	۲۲۱
اموری که صوفیه بر آن تأکید دارند و از ویژگی‌های آنها است	۲۲۳
اشاره به بعضی از مشهورترین بزرگان تصوف	۲۲۶
فصل دوم: خوارج: تقسیمات آنها و جداسدن اباضیه از آنان	۲۴۴
اباضیه	۲۴۹
چگونگی پیدایش اباضیه	۲۴۹
اباضیه و خوارج: نقاط اختلاف و اتفاق	۲۵۱
عقاید دیگر اباضیه	۲۵۲
توزیع جغرافیایی اباضیه در عصر حاضر	۲۵۳
فصل سوم: شیعه: تقسیم‌بندی‌ها و پیدایش فرقه‌های اصلی	۲۵۵
۱- شیعه زیدیه	۲۵۷
مهمترین ویژگی‌های زیدیه درمقایسه با دیگر طوایف شیعه	۲۶۰
۲- شیعه دوازده امامی (جعفریه)	۲۶۴
روند شکل‌گیری مذهب دوازده امامی بنابه روایت علمای امامیه	۲۶۷
فرقه‌های شیعه بعداز شهادت امام علی (ع)	۲۷۴
فرقه‌های شیعه بعداز شهادت امام حسین (ع)	۲۷۹
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام سجاد (ع)	۲۸۱
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام محمدباقر (ع)	۲۸۱
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام جعفر بن محمدالصادق (ع)	۲۸۳
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام موسی‌الکاظم (ع)	۲۸۵
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام علی بن موسی‌الرضا (ع)	۲۸۷
فرقه‌های شیعه بعداز وفات محمد بن علی‌الجواد (ع)	۲۸۸
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام علی بن محمدالهادی (ع)	۲۸۹
فرقه‌های شیعه بعداز وفات امام حسن بن علی‌عسکری (ع)	۲۸۹
مفهوم امامت و مقام و صفات امام نزد امامیه	۲۹۳
سنت و تشیع یا دموکراسی و تئوکراسی (حکومت خدا)	۳۰۲
بیان عقاید دیگری که ویژه امامیه اثناعشری است	۳۱۰

۳۱۰	۱- بداء.....
۳۱۲	۲- غیبت.....
۳۱۳	۳- رجعت.....
۳۱۵	۴- تقیه.....
۳۱۷	اعمال دیگری از شیعه امامیه که برای آنها به صورت شعار درآمده است.....
۳۱۸	امام جعفر صادق (ع) و بنیادهای فقه جعفری.....
۳۲۰	منابع احکام شرعی نزد امامیه.....
۳۲۳	شیعیان جعفری علوی (پیدایش و نسب آنان).....
۳۲۸	عقیده علویین.....
۳۲۹	گروه غلاة.....
۳۳۸	علویان درست.....
۳۴۱	توزیع جغرافیایی علویان و مناطق انتشار آنان.....
۳۴۲	۳- شیعیان اسماعیلیه.....
۳۴۴	پیشینه سیاسی انشعاب اسماعیلیان از امامیه.....
۳۴۷	اختلافات نخستین.....
۳۵۱	خلفای فاطمی و نخستین آنها امام عبیدالله مهدی.....
۳۵۴	قرامطه و خروج آنها از اسماعیلیه شرعی.....
۳۵۴	حوشبته.....
۳۵۶	خلفیه.....
۳۵۶	فاطمیان.....
۳۵۷	سلسله خلفای فاطمی.....
۳۵۸	صلحیحان دریمن.....
۳۵۸	مستعلیه.....
۳۶۰	نزاریه و دولت آلموت.....
۳۶۲	نزاریه در سوریه (سرزمین دعوت).....
۳۶۵	دروزی‌ها.....
۳۶۵	شیوه‌های دعوت اسماعیلیه.....
۳۶۷	مهمترین اعتقادات اسماعیلیه و فلسفه آنها.....

۳۶۷	۱- امامت.....
۳۶۹	۲- تأویل و علم باطن.....
۳۷۱	۳- تنزیه مطلق یا توحید.....
۳۷۳	۴- نظریه مثل و ممثول.....
۳۷۴	میراث اسماعیلیه.....
۳۷۸	موحدون (یا دروز) - نام و منشاء.....
۳۷۹	چگونگی پیدایش طایفه موحدون (دروز).....
۳۸۱	عقیده به الوهیت الحاکم بامرالله.....
۳۸۳	اعتقاد به الوهیت حاکم بامرالله در «مصحف المنفرد بذاته».....
۳۸۵	اصول و منشأ عقاید موحدون.....
۳۸۷	حدود اعتقادی مذهب موحدون.....
۳۸۹	خلاصه اعتقادات موحدون.....
۳۹۱	پایه‌های ایمان در نزد موحدون.....
۳۹۲	شرایط تقوی نزد موحدون.....
۳۹۳	مراتب موحدون.....
۳۹۴	گفتگویی با شیخ محمدابوشقرا دروزی درلبنان.....
۳۹۶	توزیع جغرافیایی موحدون (دروز) درجهان امروز.....
۳۹۹	باب سوم: فرقه‌های جدید.....
۳۹۹	۱- آغاخانیه.....
۳۹۹	مقدمه.....
۴۰۰	امام حسن علی‌شاه: آغاخان اول (۱۸۰۴ تا ۱۸۸۱ م).....
۴۰۲	امام علی شاه: آغاخان دوم (۱۸۳۰ تا ۱۸۸۵ م).....
۴۰۳	امام سلطان محمدحسینی شاه: آغاخان سوم (۱۸۷۷ تا ۱۹۵۷ م).....
۴۰۸	گردآوری طلا و الماس و پلاتین به اندازه وزن آغاخان سوم.....
۴۰۸	شورای اداری انجمن اسماعیلیه.....
۴۱۰	کریم‌علی‌خان: آغاخان چهارم و پنجاهمین امام طایفه اسماعیلیه نزاریه.....
۴۱۶	توزیع جغرافیایی شیعیان اسماعیلی آغاخانی درعصر حاضر.....
۴۱۸	۲- شیخیه.....

۴۲۱	اعتقادات شیخیه و نظراتی که در آنها بادیگرشیعیان امامیه اختلاف دارند
۴۲۷	۳- قادیانیه (یا جماعت اسلامی احمدی)
۴۲۷	پایه گذار
۴۳۳	وفات و جانشینی میرزا غلام احمد
۴۳۴	انشعاب در جماعت احمدی
۴۳۵	انتقال مرکز جماعت از قادیان در هند به ربوه در پاکستان
۴۳۶	فعالیت سیاسی جماعت احمدی در هند و سپس پاکستان
۴۳۹	عقیده جماعت احمدی
۴۴۱	مهمترین ایرادهای وارده بر جماعت احمدی و پاسخ آنان
۴۴۸	شمار قادیانیهای کنونی و مناطقی که در آن به سر می‌برند
۴۴۹	۴- جمعیت اهل قرآن
۴۴۹	مقدمه
۴۵۰	زمینه‌های روند امروزی‌سازی و تجدید اسلام در شبه قاره هند
۴۵۰	سید احمد خان
۴۵۲	مولوی چراغعلی
۴۵۳	عبدالله جکرالوی
۴۵۳	احمد بن امریتری
۴۵۳	عنایت‌الله مشرقی
۴۵۴	شیخ علامه حافظ محمد السلم جراجپوری
۴۵۴	استاد غلام احمد پرویز
۴۵۸	جریان نوگرایی در اندیشه دینی مسلمانان مشرق عربی که از بعضی از جهات با مسیر نوسازی فکری در هند و پاکستان شباهت دارد
۴۶۲	پایان سخن که ضروری است
۴۷۷	منابع و مآخذ

درباره مترجم کتاب

جنگ هفتاد و دو ملت، همه را عذر بنه
چون ندیدند حقیقت، ره افسانه زدند

شادروان دکتر رمضان بهداد (۱۳۸۹-۱۳۲۵) از مدرسان فاضل زبان و ادبیات عرب در خطه یزد به شمار می‌رفت که نزدیک به یک ربع قرن از زندگانی خود را سراسر به تدریس گذراند. طبعاً درسهای بی‌شمار در دانشگاه یزد و مؤسسات آموزش عالی مستقر در یزد که در آن زنده‌یاد خود را ملزم به تدریس دقیق آنها می‌کرد مجالی برای پرداختن به پژوهش باقی نگذاشته بود اما این امر دلیل آن نبود که وی از نکته‌یابی‌های دقیق در موضوع تدریس خود برکنار باشد. بسیاری از نکته‌ها که در حواشی کتابهایش یادداشت می‌کرد یا در کلاس درس به آنها می‌پرداخت بی‌گمان می‌توانست دستمایه مقاله‌های بسیار شود. سرانجام خیلی دیر، یعنی در اواخر عمر نه چندان بلند خود، به پژوهش نیز روی آورد و برای ورود به این مبحث نخست از کتابهای درسی صرف و نحو شروع کرد اما پژوهش ماندگار او که نخست به صورت طرح پژوهشی در دانشگاه یزد انجام شد تصحیح کتاب «نزهة الانفس» از ابوسعید محمد بن علی بن عبدالله العراقي (متوفی ۵۶۱) بود که با صرف سالها وقت، توانست این کتاب کهن امثال و حکم عربی را برای انتشار آماده سازد و در نوروز سال ۱۳۸۴ که آقای دکتر اکبر ایرانی، مدیر فاضل مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، به یزد سفر کرده بود با همراهی پژوهشگر فاضل آقای حسین مسرت به خدمت ایشان رسیدیم و زنده‌یاد دکتر بهداد کتاب یاد شده را به ایشان عرضه کرد تا در صورت پذیرفته شدن در مراحل داوری، آن را در سلسله انتشارات آن مؤسسه به چاپ برسانند.

زنده یاد دکتر بهداد با اینکه هیچگاه شعری از خود برای همکاران نخوانده بود اما از تسلطی که علاوه بر اشعار عربی، بر شعر فارسی داشت واز ترجمه منظومه «حیدربابا»ی شهریار به زبان عربی، معلوم بود که از قدرت شاعری بهره‌مند است، بعد از درگذشت، تعدادی از اشعار او در اختیار دوستداران وی قرار گرفت که نشان می‌داد در سرودن شعر فارسی نیز مهارتی داشته است، از جمله آنها غزلی است که در فروردین ۱۳۸۳ سروده و به احوال خود نیز اشارتها دارد:

بیداریت بس است کنون وقت خواب شد عمرت گذشت در هوس آب زندگی گر هرگز نبود تن آسانی خیات اکنون تویی و کسب مه آلود گریه‌ها ای خسته جان محبس در بسته فلک شادی و تندرستی و راحت برای تو از شوق مردن است که جان تازه می‌شود آن نقد جان و ازده از سالیان قحط بر تو اگر دعای شفیقان اثر نکرد در پای این سرود همان به که سر نهیم:	آن کاخ آرزو که تو دیدی خراب شد دردا که آن عبث همه صرف سراب شد جان کسندت برای تو عمری حساب شد بر لحظه‌ها که خنده زد و در حجاب شد دانی که مژده اجلت فتح باب شد اندوه شد، مرض شد و درد و عذاب شد وز بیم زندگی است که این زهر، آب شد چون گویمت که صرف طعام و شراب شد نفرین روزگار، نکو مستجاب شد «بیداریات بس است کنون وقت خواب شد»
---	--

کتاب «نزهة الانفس» سرانجام در سال ۱۳۸۷ انتشار یافت و با اینکه زنده‌یاد دکتر بهداد به سرانجام این امور بی‌اعتنا بود^۱، اما انتشار این کتاب او را به پژوهش در عرصه ادبیات عرب راغب‌تر ساخت. ظاهراً یکی از مشغله‌های آن زنده‌یاد بعد از بازنشسته شدن در بهمن ۱۳۸۷، ترجمه کتاب «الفرق والمذاهب الاسلامیه» در زمینه فرقه‌ها و مذاهب اسلامی بود. این کتاب علاوه بر فوایدی که مترجم فاضل

۱- در حین تصحیح کتاب مزبور، کتاب ارزشمند «امثال کهن عربی» از رودولف زلهایم (ترجمه احمد شفیعی‌ها) را در اختیار آن زنده‌یاد گذاشتم. در مقدمه کتاب «نزهة الانفس» درباره کتاب مزبور نوشته شده: «بعد از اتمام این مقدمه، کتاب امثال کهن عربی به وسیله یکی از همکاران در گروه ادبیات فارسی به دست نگارنده رسید. از آنجا که ترجمه این کتاب به دو زبان عربی و فارسی در ایران و کشورهای عربی وجود دارد و در دسترس است، ضرورتی نداشت که نگارنده اطلاعات موجود در آن کتاب را به این مقدمه منتقل سازد» (ص ۱۰) حال آنکه اگر از اطلاعات کتاب «امثال کهن عربی» استفاده می‌شد برای خواننده بسیار مفید فایده بود.

به آن اشاره کرده، به بحث درباره جنبه‌های اجتماعی و سیاسی فرقه‌ها و نحله‌ها نیز پرداخته و به نوعی می‌تواند در موازات کتاب ارزشمند «تاریخ اندیشه سیاسی در اسلام» از پاتریشا کروون که به وسیله فاضل ارجمند آقای دکتر مسعود جعفری جزی ترجمه شده است (تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۹) برای خواننده علاقه‌مند، مفید باشد. این ترجمه ظاهراً در آستانه انتشار بوده که درگذشت ناگهانی شادروان دکتر بهداد در ۱۵ اردیبهشت ۱۳۸۹ همه را اندوهناک ساخت. چند ماه بعد، از طرف خانواده ارجمند ایشان، کتاب مزبور در اختیار این بنده قرار گرفت تا یادداشت‌های وزارت ارشاد در آن اعمال گردد. این بنده در پاسخ توضیحاتی نوشتم و به ناشر تحویل دادم اما آخر الامر انتشار آن را منوط به اعمال آن اصلاحات دانستند. این موضوع چند ماه به درازا کشید و اکنون کتاب مزبور که زحمت حروفنگاری آن را خانم زهرا ملاحسینی برعهده داشته و آقای سیدعلیرضا حسینی‌نسب، مدیر انتشارات نوین یزد، صبر بسیار برای انتشار آن به کار بسته‌اند، در آستانه انتشار قرار می‌گیرد.

در اینجا لازم است از خانم صدیقه موسوی‌زاده همسر ارجمند شادروان دکتر بهداد، خانم فریده بهداد و آقایان حمید و حامد بهداد، فرزندان گرامی ایشان، سپاسگزاری کرد و امیدوار بود که بقیه آثار آن استاد فاضل کم نظیر به تدریج آماده تدوین و انتشار گردد.

ی. جلالی‌پندری

یزد - خرداد ۱۳۹۰

سوگیاد دکتر بهداد

خنکای ملایم نسیم صبحگاه پانزدهم اردیبهشت ۱۳۲۵، در پرتو تلالؤ خورشید زندگی‌بخش، استغاثه‌های مادری مهربان و رنج‌دیده را به آستانهٔ اجابت می‌رساند تا کودکی را که به نگر از قادر متعال خواسته بود به دنیای پرآشوب هدیه کند.

مادر، اما، آن زمان که کودکش را در آغوش می‌فشرد تا گرمای زندگی را از کودک به قلب خود و از قلب خودبه کودک بسپارد، پلک‌هایش را با سیاستمندی از خداوند مهربان برهم فشرد و با تکرار نذر نیکو و شگفت‌انگیز، نگاه پرمهرش را بر چهرهٔ معصوم و مهربان کودکش دوخت. نذرش همانند لحظهٔ اول دلش را لرزاند. زیرلب زمزمه کرد: «رمضان»؛ نامی که نذر کرده بود بر کودکش بگذارد تا بماند و امیدبخش مادر باشد. رمضان برای مادر دلخواسته بود. پیوند عاطفی بین مادر و کودک آن زمان عمیق‌تر شد که در اندک زمانی سایهٔ حضور پدر از پسر دریغ شد. مادر در غم از دست دادن یاور زندگی سوگوار بود و به وجود پسرش خوشدل.

رمضان با ظاهری آرام و جثه‌ای کوچک، اما درونی پرتلاطم و غوغایی و روحی پروسعت، آموختن را از دبستان پهلوی بم آغاز کرد. این بزرگ مرد کوچک که از همان آغازین لحظهٔ تولد و سالهای بالش و رویش از هوشی سرشار برخوردار بود همزمان با تحصیلات ابتدایی، گامهای استوارش را با حوزهٔ علمیهٔ عسکریهٔ بم آشنا ساخت و همزمان در دو مکان به تحصیل پرداخت.

به هر روی گام زنان و پرتلاش سالهای تحصیل ابتدایی را پشت سر گذاشت و وارد دبیرستان بم شد. در این دوران نیز حوزه‌های علمیه صالحیه و معصومیه کرمان شاهد گامهای همیشه استوار رمضان بهداد بودند. حاصل تحصیل علم در حوزه، و آشنایی با زبان عربی، لایهٔ دیگری از ذوق و هوشمندی این نوجوان خموش را آشکار ساخت: سرودن به زبان عربی.

دوران دبیرستان هم گذشت، رمضان بهداد که عشق به آموختن همچنان در وجودش شعله‌ور بود به همراه خیل هجده هزار نفری داوطلبان ورود به دانشگاه، آزمون ورود به دانشگاه را از سرگذراند و پیشتازانه هجده هزار نفر را پشت سر گذاشت و با کسب رتبه اول وارد دانشگاه تهران شد و رشته ادبیات عرب را برگزید، یک سال پس از آن به توصیه یکی از دوستان صمیمی، مجدداً در کنکور شرکت کرد و به تحصیل در رشته حقوق پرداخت.

سال ۱۳۳۹ بود که موفق شد دانشنامه لیسانس حقوق را دریافت کند. در آذرماه همان سال کوله‌بارش را بست تا یکی از خاطره‌انگیزترین دوران زندگی‌اش را در سرزمینی که فرسنگها با زادگاهش فاصله داشت و نیز از فرهنگ و زبان متفاوتی برخوردار بود - بگذراند. آری رمضان بهداد برای گذراندن دوران سربازی در تبریز رحل اقامت افکند. او که گرمای کویر آتش درویش را شعله‌ور ساخته بود اکنون با سرمای تبریز می‌ساخت تا سرد و گرم روزگار را چشیده باشد و با بسیاری سفر، بین گرما و سرما خامی را از خود دور سازد.

فروردین سال ۵۱ بود، فصل شکوفایی دوباره؛ پایان دوره سربازی و آغازی دیگر، گام نهادن در سطحی بالاتر برای تحصیل، کسب رتبه اول در دوره کارشناسی ارشد رشته ادبیات عرب و تحصیل در این رشته و فراغت از آن در سال ۱۳۵۴.

دکتر بهداد در سال ۱۳۵۳ زندگی مشترک را آغاز کرد تا در کنار همدمی همدل، تلخ و شیرین زندگی را هموارتر بپذیرد. تولد اولین فرزند شوری در دلش برانگیخت، شاید از همان سال بود که چهره معصومانه دخترش باعث شد تا سرانگشتان هنرمند استاد به طراحی چهره بپردازد. اگرچه آن پرتوها هم مانند دیگر هنرمندی‌های استاد تنها متعلق به دنیای درونی وی بود و چون خود استاد خموش و در انزوا.

استاد سالها با سازمان مسکن همکاری داشت. زمانی رئیس کل سازمان مسکن و شهرسازی خراسان بود، چندی در کرمان ریاست سازمان مسکن و شهرسازی را

برعهده گرفت و سالیانی رئیس دایره حقوقی سازمان مسکن یزد بود. اما حتی در همه این سالها و تن دادن به امور اجرایی، همیشه فروتنی یک معلم راستین را در خود حفظ کرد. تا آنجا که با صداقتی بی‌نظیر به یکی از همکاران گفته بود که نمی‌تواند ویژگی‌های یک رئیس را داشته باشد. استاد با همه صادق بود، و با خودش صادق‌تر؛ از این‌رو برای تسکین نیاز درونی مشاغل اجرایی را کنار گذاشت و به کسوت معلمی درآمد که برازنده‌اش بود. از سال ۱۳۶۱ به تدریس در مراکز آموزش عالی استان و سپس دانشگاه یزد پرداخت و در کنار مباحث درسی، تواضع، بزرگ‌منشی، اخلاص، صبوری و عشق به دانستن را به خیل عظیم دانشجویان آموخت. عطش دانستن همچنان در وجودش شعله‌ور بود، از این‌رو در آزمون دوره دکتری ادبیات عرب شرکت کرد و تحصیلات خود را در این رشته به سطح کمال رساند. دکتر بهداد زمانی که برای مصاحبه در محضر دکتر شهیدی حضور یافته بود، آنچنان سلیس و شیوا به زبان عربی صحبت می‌کرد که دکتر شهیدی تصور کرده بود ایشان سوری یا لبنانی است؛ دکتر بهداد در آن جلسه شنیدن رادیوی عربی را عامل موفقیت خود برای گفتگو با لهجه عربی بیان کرده بود.

در همین سالها باز عشق به آموختن زبان او را به تکمیل زبانهای انگلیسی و آشنایی با زبان فرانسه سوق داد. دکتر بهداد در نهایت در سال ۱۳۷۲ با کسب رتبه اول آزمون دکتری از دانشگاه آزاد تهران فارغ‌التحصیل شد و اصلی‌ترین مشغله ذهنی‌اش شد تدریس و تألیف و ترجمه. انجام طرح پژوهشی، تألیف کتاب‌های صرف و نحو عربی و کتاب نزهة الانفس و چندین مقاله حاصل این دوران است.

وی در سال ۱۳۸۰ مدیر گروه زبان و ادبیات عرب دانشگاه یزد شد تا با برنامه‌ریزی دقیق، همکاران و دانشجویان را به سوی کیفیت آموزشی برتر هدایت کند. در سال ۱۳۸۳، پس از سالها همکاری با نشریه علمی - پژوهشی کاوش‌نامه به عنوان داور مقالات، همکاری گسترده خود را به عنوان عضو هیأت تحریریه آغاز

کرد؛ این همکاری تا سال ۱۳۸۷ که مجله با محتوای تخصصی ادبیات فارسی منتشر می‌شد، ادامه یافت.

استاد همواره دغدغه فرزندان معنوی‌اش، دانشجویانش را داشت. دانشجویانی که در مسائل پیچیده علمی امیدشان به استاد بود. آنهایی که می‌دانستند هر زمان و در هر شرایطی به استاد مراجعه کنند با لبخند استاد، سعه صدرش و علم بی‌نظیرش - رو به رو خواهند شد. راستی تنها زمانی می‌توانستی لبخند استاد را ببینی که برای رفع اشکال در اتاقش را باز می‌کرد.

سالشمار زندگی استاد به شصت و سه سالگی رسیده بود که به رغم نیاز فراوان جامعه علمی به حضور و تدریس همیشگی ایشان، قوانین اداری در بهمن ۱۳۸۷ نوای بازنشستگی را در گوش‌های همیشه به هوش استاد زمزمه کرد. همکاری آموزشی استاد با مجموعه دانشگاه یزد از نظر کمی تغییر یافت اما کیفیت همچنان استوار و پابرجا بود. او چه راحت و صبورانه بازنشستگی را پذیرفت، که تعلقش چیزی عمیق‌تر بود. بازنشستگی برای استاد محالی بود برای تألیف و ترجمه؛ کاری که او را به سکوت و آرامش و انزوای دلخواسته‌اش نزدیک می‌ساخت، خلوتی و کتابی و قلمی و تراوش علم بی‌نظیر، تا سالها بماند و همچون شجره‌ای طویه همه را بهره‌مند سازد.

در شصت و چهارمین بهار زندگی استاد، درست در نیمه اردیبهشت - روزی که استاد دیده به جهان گشوده بود - در صبحگاه بهاری دیگری - باز اشعه‌های خورشید بر جهان و جهانیان تابیده بود - آیا خورشید در این نیمه مانند نیمه اردیبهشت سال ۱۳۲۵ مهرمان و گرمابخش نبود؟! گرمای آن روز به نظر سوزنده می‌آمد، هوا دم کرده و زمین تفتیده بود. آیا زمین و زمان این نشانه‌های ناخوشایند را برای چه پدیدار ساخته بود؟

نستوه مردی در صبح بهاری برای کار و تلاش به خیابان آمده بود، دغدغه‌های همیشگی ذهنش را به خود مشغول کرده بود، امور زندگی را سامان بخشیده بود، می‌رفت تا امور آموزشی را نیز به سامان برساند که ناگاه حرکت سریع یک

اتومبیل، تعجب استاد و میخکوب شدن، صدای برخورد آهن با آهنین مرد، فریاد، حیرت، خون، جنون سرعت و... آخرین صدا در گوش‌های نیمه بیهوش استاد پیچید: «بیداریت بس است، کنون وقت خواب شد». چه خواب بی‌هنگامی؟! خیل مشتاقان، دانشجویان، فرزندان، نگاه منتظر همسر، اندکی صبر، تمنای بازگشت به زندگی، نه! هیچ کدام! تسلیم در برابر تقدیر ناگزیر، پذیرفتن خواب ابدی و جاودان ساختن اندوه نبودن مردی از تبار اندیشه و دانایی، صبوری و تنهایی و دیگر هیچ...

اکنون ما مانده‌ایم و اندوه سترگ نبودن تجسم فضیلت و مردانگی، و دلخوش به اینکه دانشی مردان ما دانش و بینش خویش در میان دوستداران حضور دارند. نوشته‌های تمام و ناتمام استاد، سروده‌های تمام و ناتمام، ترجمه‌ها، خاطرات، بزرگ‌منشی‌ها، فروتنی‌ها و هزاران حقیقت ارزنده دیگر یاد و نام استاد بهداد را تا همیشه زمان در ذهن و اندیشه دوستداران علم و حلم جاودان خواهد ساخت.

مهری زینی - کارشناس ارشد زبان ادبیات فارسی دانشگاه یزد

اردیبهشت ۱۳۹۰

پیشگفتار مترجم

در سفری که چند سال، برای زیارت عتبات عالیات، به کشور سوریه داشتم، در یکی از کتابفروشی‌های شهر دمشق، چشمم به کتاب الفرق والمذاهب الاسلامیه تألیف جناب آقای سعد رستم یکی از محققین و نویسندگان کشور سوریه افتاد، یک نسخه از آن را خریداری کرده با خود به ایران آوردم و با یک بار مطالعه آن دریافتیم که کتابی سودمند و مناسب ترجمه به زبان فارسی است و به ترجمه آن اقدام نمودم که اکنون آن ترجمه به نظر خوانندگان گرامی فارسی زبان می‌رسد.

در این کتاب همه مذاهب اسلامی اعم از سنی و شیعه، از لحاظ چگونگی پیدایش و تاریخ و جنبه‌های اعتقادی، از آغاز پدیداری خود تاکنون و توزیع جغرافیایی پیروان آنها، بررسی شده‌اند و نویسنده دانشمند آن با کمال بی‌طرفی و مراجعه به تألیفات و منابع خود صاحبان هر فرقه، به تحقیق درمورد آنها، پرداخته است و نتایج کوششهای خود را در این کتاب در کنار هم قرار داده و قضاوت درمورد آنها را به خوانندگان تألیف خود واگذار نموده است.

اختلافات و درگیریهای فرقه‌ای مسلمانان در عصر حاضر، جز در دو سه مورد که منشأ سیاسی دارد، در حال کمرنگ شدن است و مسلمانان جهان را به آینده‌ای امیدوار می‌سازد که در آن احساس برادری و همدلی میان آنان حاکم خواهد شد و در پی آن به همیاری و همکاری هرچه بیشتر روی آورده مشکلاتی را که جهان اسلام دچار آن است، از میان برواهند داشت.

جناب سعادتمند نویسنده این کتاب، برای دست یافتن به این هدف، نخست مشروعیت آن را اثبات می‌کند و سپس می‌گوید که چگونه رفتاری در پیش گیریم تا این مسیر را برایمان هموارتر و دلپایمان را به یکدیگر نزدیکتر سازد.

از لحاظ مشروعیت، می‌گوید اختلاف در فهم و ادراک یکی از جنبه‌های فطری طبیعت بشر است و اختلافات فرقه‌ای هم ناشی از همین طبیعت است و در همهٔ ادیان وجود دارد و اسلام نمی‌توانسته است که از آن مستثنی باشد و منشأ آن اجتهاد شخصی یا گروهی بوده و هر مجتهدی چنانکه گفته شده است، چه درست فهمیده باشد و چه خطا کرده باشد، مصیب و مأجور به حساب می‌آید و از آنجا که امت اسلامی بنا به قول رسول اکرم (ص) ائتی مرحومه می‌باشد، ان شاء الله، پیروان همهٔ فرقه‌ها مشمول رحمت الهی قرار گرفته و آمرزیده خواهند شد.

برای هموار ساختن راه رسیدن به یکپارچگی و اتحاد، پیشنهاد مؤلف این است که مسلمانان، در تعامل با یکدیگر، بیشتر روی اعتقادات مشترک خود مثل توحید و نبوت خیر المرسلین و قرآن و قبله خود که مورد اعتقاد همگان است، تکیه کنند و براساس آنها یکدیگر را بنگرند و موارد اختلاف را که جنبهٔ فرعی دارد، در ارتباط با یکدیگر، کنار بگذارند و دیگر اینکه در عمل، خوبیها و خدمات یکدیگر را به اسلام و انسانیت مورد توجه قرار دهند و براساس آنها به تمحید طرف مقابل بپردازند و از جبهه‌گیریهای منفی نسبت به یکدیگر اجتناب ورزند.

مترجم با یک بار مطالعهٔ این کتاب بهره‌های زیادی از آن برد و به حقایقی پی برد که قبلاً نمی‌دانست، در این کتاب می‌خوانیم که امام ابوحنیفه در پی پذیرفتن شغل قضاوت از سوی منصور عباسی و پشتیبانی از امامت اهل بیت و تأیید خروج محمد نفس زکیه به زندان افتاد و مثل امام موسی کاظم - علیه السلام - در زندان بنی‌عباس درگذشت و امام مالک راهم به همان دلیل جانبداری از صلاحیت محمد نفس زکیه در خلافت، به دستور فرماندار عباسی مدینه، آنقدر تازیانه زدند که استخوان شانه‌اش از جای خود کنده شد.

نگارنده این کتاب را ترجمه کرده است و اکنون در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد و امیدوار است که آنان هم از این کتاب بهره‌های کافی و زیادی ببرند.

رمضان بهداد

یزد - آبانماه سال ۱۳۸۸

پیش‌گفتار مؤلف

با حمد و ستایش خدا و سلام و درود بر خاتم پیامبران، محمد - صلی الله علیه و آله و سلم - و بر خاندان و اصحاب و پیروان او تا روز قیامت، به اطلاع خواننده گرامی می‌رساند که کتاب حاضر شامل باره‌ای بررسی‌های تاریخی و تحلیلی در زمینه پیدایش فرقه‌ها و مذاهب اسلامی و موجبات پدیداری تفرقه در میان آنها است، با شرح مهمترین عقاید ویژه هر فرقه و بیان توزیع جغرافیایی پیروان آن، بدون تأیید یا رد یک فرقه و ترجیح عقاید آن بر عقاید فرقه دیگری و نیز بدون توجه به درگیری‌های لفظی و مدافعات کلامی که میان این فرقه‌ها مرسوم بوده و هست.

این کتاب نه تنها شامل شرح عقاید و اصول فکری ویژه هر فرقه و مذهب است، بلکه شامل تحلیل تاریخی و اجتماعی و شرح کامل پیدایش آنها، برای خوانندگان گرامی غیرمتخصص، نیز می‌باشد و در آن عوامل حقیقی و ناپیدای جدا شدن آنها از یکدیگر و اسرار تقسیم‌بندی‌های آنها شرح داده شده است، چه آن فرقه‌ها که در صدر اسلام پدید آمدند و چه آنها که بعدها شکل گرفتند و هنوز وجود دارند، و به علاوه، خواننده گرامی با مطالعه این کتاب، با اهداف و مقاصد هریک از فرقه‌های اسلامی و اعتقادات ویژه و عمده آنها با روحی بی‌طرفانه و دقیق علمی خالص، آشنا خواهد گردید.

پیش از این و از قدیم‌الابام شماری از دانشمندان مسلمان درباره فرقه‌ها و مذاهب و ملل و نحل اسلامی کتاب‌ها نوشته‌اند، جز اینکه بسیاری از آنان با بی‌طرفی فاصله داشته یا احیاناً بی‌طرف نبوده‌اند و این باعث شده است که در بررسی اندیشه‌ها و اقوال مذاهب مخالف جانب دقت و امانت را رها کنند و گاهی به آنها چیزهایی نسبت دهند که آنها نگفته بوده‌اند، یا آنکه آن چیزها یاوه‌هایی بیش نبوده است که از زبان آنها نقل کرده‌اند

و علاوه نسبت به عقاید مذهبی خود تعصب ورزیده و از آن جانب‌داری کرده‌اند و در مقابل مخالفان خود را به گمراهی و بلکه به کفر متهم ساخته‌اند، که برای آشنا شدن با شیوه کار آنها کافی است به نام‌ها و عناوین کتاب‌هایی که تألیف نموده‌اند نظر بیفکنیم، زیرا همان طور که گفته‌اند هر نوشته از نام و عنوانش شناخته می‌گردد و شماری از اینگونه کتاب‌ها به شرح زیر است:

۱- التنبیه والرّد علی اهل الاهواء والبدع.

۲- التبصیر فی الدّین و تمییز الفرقة الناجية عن الفرق الهالکین.

۳- الفصل فی الملل والاهواء والنحل.

۴- اللمع فی الرّد علی اهل الرّیغ والبدع.

۵- التمهید فی الرّد علی الملحمة المعطّلة والرافضة والخوارج والمعتزلة.

۶- الرّد علی الزنادقة والجهمية.

۷- فضائح الباطنية وفضائل المسطهرية.

و تألیفات دیگری از این قبیل.

ولی این کتاب براین اساس نهاده شده است، که عموم مذاهب و فرقه‌های اسلامی چیزی جز نتیجه اختلاف نظر پیروان آنها در فهم اسلام نیست، و همه در اصل از اسلام حنیف سرچشمه گرفته و برحسب فهم خود در مسیر آن حرکت کرده و به اصول آن طبق اجتهاد و استنباط خود پای‌بند می‌باشند و شکاف‌های پدید آمده در میان آنها نتیجه درگیری‌ها و اختلافات سیاسی یا اختلاف نظرهای طبیعی آنها در تفسیر و تأویل و اجتهادشان بوده است، وگرنه همه مسلمانند و به یک امت یعنی امت محمد(ص) نسبت دارند و یک خدا را پرستش می‌کنند و آن الله واحد احد صمد است که نزاده و زاده نشده و کسی همانند او نیست و نیز به یک کتاب ایمان دارند که قرآن کریم است و به یک قبله روی می‌کنند که بیت‌الله الحرام می‌باشد.